

Olajozza vagy csikorgatja a fogaskereket?

A NER korrupciós és gazdasági teljesítménye nemzetközi összehasonlításban

Martin József Péter

(In.: Társadalmi Riport 2020, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, Budapest)

1. Bevezetés¹

A korrupció és a gazdasági teljesítmény összefüggéseiről számos nemzetközi kutatás, elméleti, szakpolitikai és empirikus tanulmány áll rendelkezésre (pl.: *Huntington*, 1968; *Mauro*, 1995; *Világbank*, 2000; *Méon–Sekkat*, 2005; *OECD*, 2012; *ECB*, 2016). A nemzetközi szervezetek és az irodalom bevett definíciója szerint a korrupció a ráruházott hatalommal való visszaélés egyéni (csoportszintű) haszonszerzés érdekében (pl.: *OECD*, 2012). Az „utcai”, illetve a „nagy” („grand”) korrupció között a legfontosabb különbség az, hogy az előbbi inkább spontán módon zajlik és maguk az „egyszerű” állampolgárok az elkövetők, az utóbbi pedig szervezeten, a politikai és/vagy a gazdasági elit közreműködésével történik. A korrupciót az irodalom a járadékvadászattal átfedést mutató gazdasági-társadalmi jelenségnek (*Aidt*, 2016; *Mihályi–Szelényi*, 2018), illetve erőforrástranszfernek (*Jancsics*, 2019) tekinti.

A korrupciónak – amely a kormányzás minőségének egyik meghatározó oka és egyben következménye is – a gazdasági teljesítményre gyakorolt hatásáról az (empirikus) irodalom mindmáig nem mondta ki a végső szót. Két koncepció verseng: az egyik szerint a korrupció „olajozza” a gazdaság fogaskerekeit, a másik szerint pedig „csikorgatja”. Az előbbi koncepció arra épül, hogy a korrupció – a nehézkes szabályozás megkerülésével – csökkenti a gazdasági tevékenységek tranzakciós költségeit (pl.: *Huntington*, 1968). A másik elmélet szerint az intézmények minősége endogén módon befolyásolja egy ország korrupcióval szembeni állóképességét, és olyan transzmissziós csatornákon keresztül, mint az üzleti környezet romlása, a beruházások csökkenése vagy az alacsony termelékenység, negatívan hat a gazdasági növekedésre, illetve a gazdasági teljesítményre (pl.: *Mauro*, 1995).

¹ A szerző köszönetet mond *Oblath Gábornak* és *Tóth István Györgynek* a tanulmány korábbi változatához fűzött megjegyzéseikért.

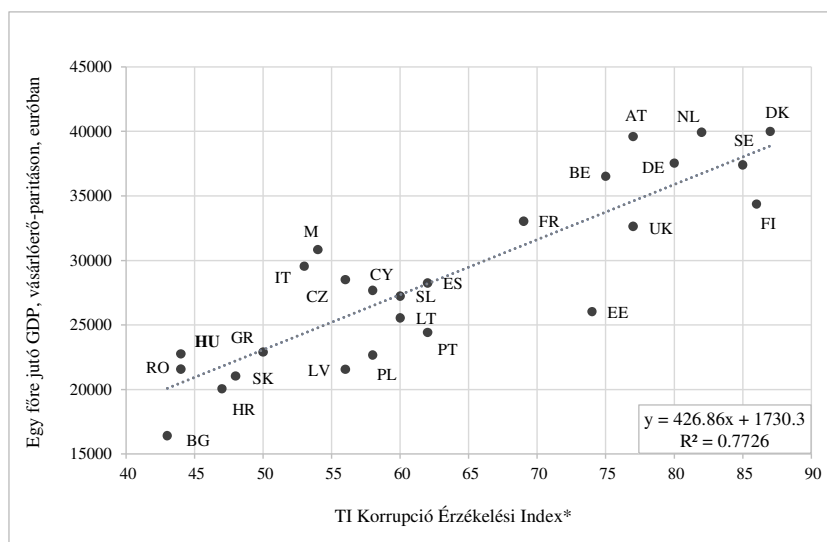
Az Európai Unióban az egy főre jutó GDP-ben kifejezett gazdasági teljesítmény és a leggyakrabban használt korrupciómérési indikátor, a *Transparency International (TI) Korrupció Érzékelési Indexe (Corruption Perception Index, CPI)*² között régóta, és a legfrissebb adatok szerint is jelentős korreláció mutatható ki, a 0,77-es determinációs együttható viszonylag erős összefüggést jelez (lásd az 1. ábrát). A CPI általában hosszabb időszoron értelmezendő (Kaufman és szerzőtársai, 2006), ezért többnyire nem az évről évre változó növekedési rátával, hanem a lassabban változó egy főre jutó GDP-vel szokták összevetni. Általában véve Nyugaton ritkaságszámba megy, hogy tartósan viszonylag nagy gazdasági teljesítmény számottevő korrupciós kitettséggel párosuljon, az Európai Unióban talán egyedül Olaszország a példa ilyen együttállásra.

A korrupció és a gazdasági teljesítmény közötti összefüggést korábbi számítások világszinten is megerősítik. Még 2012-ben az OECD a világ 176 országára az egy főre jutó GDP és a Világbank Korrupciós Kontroll Indikátora (*Control of Corruption, CCI*) között jelentős korrelációt mutatott ki: a determinációs együttható 0,64 volt (OECD, 2012, 11. o.). Érdemes ugyanakkor kiemelni Ázsiát mint kivételt; a világnak azon a táján a korrupció gyakran velejárója a tartós gazdasági növekedésnek (uo. 14. o.). A korrupcióval kísért fejlődés – néhány területen akár a minőségi kormányzást is ideértve – többnyire az autoriter rendszerekre jellemző. Utóbbira Kína a legjobb példa, ahol a gazdasági növekedés az elmúlt harminc évben folyamatosan 5 és 15 százalék között volt (a koronavírus okozta gazdasági sokk miatt 2020 lehet az első recessziós esztendő ebben a periódusban),³ miközben a világ legnépesebb országa a CPI-rangsorban korrupt országnak számít – 2019-ben 41 pontot kapott, ami világviszonylatban a 80. helyre volt elég. Létezik egy ország Ázsiában, amely a „kivételek kivétele”: ez Szingapúr, ahol a „felvilágosult diktatúra” egyszerre teremtett jólétet és számolta fel a korrupciót.

² A *Korrupció Érzékelési Indexet* (továbbiakban CPI) 1995 óta minden évben, már meglévő felmérések felhasználásával készíti el a Transparency International Berlinben található titkársága. A CPI alapjául szolgáló mérőeszközök, üzletemberek és szakértők értékelései alapján állapítják meg az egyes országokban a közszeaktor korrupciós fertőzöttségét. 2019-ben – 12 szervezet 13 felmérése alapján – 180 országról állt rendelkezésre megfelelő adat. A 2019. évi CPI Magyarországra vonatkozó adatai tíz különböző felmérésből álltak össze. A Transparency International központi titkárságának kutatói a háttérindexek pontszámait 0-tól 100-ig terjedő skálára vetítik, és az alindexek pontszámának átlagából számítják ki az egyes országok CPI pontszámát. A Korrupció Érzékelési Indexben a 0 a korrupcióval leginkább, a 100 a legkevésbé fertőzött országot jelzi. A CPI módszertanának részletes ismertetése a következő linken érhető el: www.transparency.org/research/cpi/overview.

³ Lásd például ezt az adatsort: <https://tradingeconomics.com/china/gdp-growth-annual>.

1. ábra. Korruptió és az egy főre jutó gazdasági teljesítmény az Európai Unió országában, 2019

Megjegyzés: *Minél magasabb a Korruptió Érzékelési Index által mért pontszám, annál kisebb a korruptió kiterjedése. Az Európai Unió tagállamai közül a 81 000 eurós Luxemburgot az ország különleges helyzete, valamint az 59 300 eurós Írországot a nemzeti számlák többi tagállamtól eltérő elszámolása miatt technikai okokból kihagytuk.

Országnevek rövidítései: AT: Ausztria, BE: Belgium, BG: Bulgária, CY: Ciprus, CZ: Cseh Köztársaság, DE: Németország, DK: Dánia, EE: Észtország, EL: Görögország, ES: Spanyolország, FI: Finnország, FR: Franciaország, HR: Horvátország, HU: Magyarország, IE: Írország, IT: Olaszország, LT: Litvánia, LV: Lettország, NL: Hollandia, PL: Lengyelország, PT: Portugália, RO: Románia, SE: Svédország, SK: Szlovákia, SL: Szlovénia, UK: Egyesült Királyság, M: Málta.

Forrás: az Eurostat és Transparency International adatai alapján saját számítások.

A továbbiakban – egy rövid módszertani kitérő után – a magyarországi korruptió mintázatát, és ezzel összefüggésben a gazdasági teljesítményt elemezzük 2010-től, vagyis a *Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER)* is nevezett Orbán-rezsim kezdetétől a koronavírus-járvány okozta gazdasági leállás időszakáig, rámutatva egyes korruptió indikátorok és a gazdasági adatok közötti összefüggésekre nemzetközi összehasonlításban.

2. A módszertan határai

A korrupció nehezen mérhető társadalmi jelenség. Egy ország korrupciós fejlettsége nem mérhető meg pontosan és mindenre kiterjedően, mint mondjuk a megtermelt nemzeti jövedelem, de az sem igaz, hogy egyáltalán ne lenne mérhető, mint mondjuk az ideológiák (*Kaufman és szerzőtársai*, 2006). Ezért – jóllehet nagy a kísértés arra, hogy „objektíven mérjük a korrupciót” (*Tóth I. J. –Hajdu*, 2018, 508. o.) – be kell érniünk azzal, hogy közelítő értékeket, proxykat alkalmazunk a mérésére. A korrupció bonyolult társadalmi jelenség, nemcsak nehezen mérhető, de értelmezésében a körülményeknek, a szubjektivitásnak óriási szerepe van. A korrupciós kitettség számokban való kifejezése azért is nehézkes, mert a visszaélések egy része rejtve marad.⁴

Számos indikátor alkalmazható annak érdekében, hogy megbecsüljük a korrupció szintjét, ám mindegyiknek megvannak a maga korlátai. A Nemzetközi Valutaalap (*IMF*, 2018) három csoportba sorolja e mutatókat. Az első „generáció” az elit érzékeléseire épül, a második a lakossági percepciókat és korrupciós tapasztalatokat veszi számba, a harmadik pedig Big Data-megközelítést alkalmaz. Az első generációs korrupciós indikátorok közül a legismertebb a Transparency International indexe a CPI. A TI indexe – annak ellenére, hogy megvannak a korlátai (lásd pl.: *Andersson–Heywood*, 2009) – a legtöbbet használt korrupciós indikátor. Hasonlóan működik a Világbank Korrupciós Kontroll Indikátora (CCI) is, amely egyike a szervezet által mért hat, a kormányzás színvonalát mérő mutatóknak (World Governance Indicators), s amely szintén a közszektor korrupciós fertőzöttségét mutatja országoként és idősorosan, üzletemberek és szakértők értékelése alapján.⁵

A lakosság korrupcióérzékelésének felmérésével kapcsolatban a leggyakrabban felhozott ellenérv a szubjektivitás: a percepciók az egyéni beállítódásoktól függenek, és ezért csak korlátozottan alkalmasak az „objektív” valóság leírására. Ebben éppen úgy van igazság, mint abban a kritikában, hogy a CPI közös nevezőre hoz egészen eltérő kultúrájú országokat: ez félrevezető lehet, hiszen az integritással szembeni elvárások országoként különböznek. A korrupcióval kapcsolatos érzékeléseket torzíthatja az is, hogy azok szoros kapcsolatot mutatnak más változókkal, így például a gazdasági vagy a kormányzati teljesítménnyel, ezért nem kizárt, hogy a megkérdezettek nem is a

⁴ A korlátos pozitivisták módszert – ami esetünkben a korrupció „megmérését” jelenti – „episztemológiai interpretációval” (*Creswell*, 2013) érdemes vegyíteni: a többféle, kvalitatív és kvantitatív kutatási módszert megengedő megközelítés lehetővé teszi, hogy a jelenséget a maga komplexitásában értelmezzük.

⁵ A korrupciós kontrollt is magában foglaló kormányzásindikátorok módszertanát és az adatokat lásd: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>

korruptióról, hanem a társváltozókról nyilvánítanak véleményt (*Rizzica-Tonello*, 2015). Mindezek ellenére a korrupcióérzékelés mérése – miként például a pártpreferencia-kutatások – mégis releváns mutatószámok, hiszen visszajelzést adnak egyes társadalmi szegmensek véleménymintázatáról. A CPI tükrözi az eliteknek és a szakértőknek az intézményrendszerbe vetett bizalmi szintjét (*Kaufman és szerzőtársai*, 2006).⁶

A „második generációs” indikátorok – amellet, hogy idetartoznak a lakossági érzékelések – a korrupciós tapasztalásokat is tartalmazzák. A TI lakossági adatfelvétele (*Global Corruption Barometer, GCB*)⁷ vagy az *Eurobarometer* felmérései⁸ például egyebek mellett azt tudakolják, hogy a válaszadók fizettek-e kenőpénzt az adatfelvételt megelőző egy évben. A mérés objektivitásának a korlátait jól mutatja egy viszonylag új indikátor, az *Index of Public Integrity (IPI)*⁹ is, amely hat dimenzióban, a CPI-hoz hasonlóan, kompozitindexszel becsüli meg és rangsorolja az országok korrupciós fertőzöttségét. A módszertani leírás szerint „objektív és átfogó” képre törekszik a korrupció elleni teljesítmény állapotáról a világ 109 országában, ám itt is nyilvánvaló, hogy még ha egy-egy alindex objektív adatot tartalmaz is – például az „e-állampolgárság”, amely a háztartások internettel való ellátottságát jelzi –, ez magára a korrupciós fertőzöttségre nézve legfeljebb csak közvetve és közelítő pontossággal lehet irányadó.

A harmadik generációs korrupciómérési eszközök sorában az adatközpontú megközelítéseket találjuk: ezek annyiban objektívebbek az előző kettőnél, hogy egzaktabbül jelezhetik a korrupció kockázatát – de nem magát a korrupciót. A Big Data-megközelítést elsősorban a közbeszerzések terén alkalmazzák (pl.: *Tóth I. J.–Hajdu*, 2018). Ha például egy közbeszerzésen csak egyetlen szereplő indul, vagyis nincs verseny, akkor fennáll a gyanú, hogy az eljárás korrupt volt, jóllehet más körülmények is eredményezhetnek ilyen helyzetet. Egy másik evidens korlátja a közbeszerzési proxyknak az, hogy

⁶ A CPI-t ért kritikákra válaszul a *Transparency International* 2018-ban robusztussági tesztet kért az Európai Bizottságtól. Eszerint a *Joint Research Center* (a Bizottság egyik háttérintézményének) auditja a CPI-t a korrupció mérésére alkalmas eszköznek találta. Néhány érv ennek alátámasztására: (1) a CPI által használt források (alindexek) között rendkívül magas a korreláció (0,9 vagy a feletti); (2) a CPI pontosabban méri a közszektor korrupciójának érzékelését, mint az azt alkotó egyes indikátorok, amelyek jellemzően egy-egy részterületre fókuszálnak; (3) az egyes alindexek között kisebb szórás mutatkozik azon országok esetében, amelyeknél több mérőszámot vesz alapul a CPI. A jelentés az alábbi linken érhető el:

https://www.transparency.org/files/content/pages/2018_CPI_2017_StatisticalAssessment.pdf

⁷ https://www.transparency.org/news/feature/global_corruption_barometer_citizens_voices_from_around_the_world.

⁸ Lásd a legutóbbit: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/surveyky/2247>

⁹ A módszertant és az adatokat lásd: <https://integrity-index.org/>

azokból egy ország általános korrupciós kitettségének csak egy – igaz, többnyire meghatározó – részlete ragadható meg. Az *IMF* (2018) nemrégiben új Big Data-indikátort fejlesztett ki, amely médiaelemzés révén ragadja meg a korrupciós csúcspontokat. Figyelemre méltó, hogy az így képzett index erős korrelációt mutat a hagyományos indikátorokkal, vagyis a CPI és a CCI indexekkel. Összességében: mivel a korrupció pontos és mindenre kiterjedő megmérése egy ország esetében sem elméletileg, sem empirikusan nem lehetséges, a különféle módszereket vegyesen érdemes alkalmazni.

Egyes országok gazdasági teljesítményét legegyszerűbben és leggyakrabban a bruttó hazai termékkel (GDP) mérjük, noha ezt is számos kritika éri. A GDP inkább a termelést, a GDP/fő változása pedig a fejlődést képes megragadni, mintsem a jólétet. A jólét kifejezésére léteznek alternatív mutatók is, mint például a *Net Economic Welfare (NEW)*,¹⁰ amely a negatív externáliákkal korrigálja a GDP-t, illetve az ENSZ UNDP által kifejlesztett *Human Development Index (HDI)*,¹¹ amely a várható élettartamot és a jövedelmi helyzetet is figyelembe veszi. A GDP mint a gazdasági teljesítmény mérőszáma kétségkívül problémás, de ennél jobb átfogó mutató egyelőre nem áll rendelkezésre (Mellár, 2015, 97. o.), így a gazdasági fejlődést ebben a tanulmányban is az egy főre jutó bruttó hazai termék változásával operacionalizáljuk.

Szintén nem egyértelmű a tartós gazdasági fejlődés „receptje”. Nem létezik olyan, mindenhol és mindenkor érvényes algoritmus, amely minden országot képes lenne fejlődési pályára állítani (Magas, 2018). A főáramú neoklasszikus közgazdaságtan növekedési modelljei a mikrogazdasági racionális magatartásra és a tényezőakkumulációra (tőke- és munkaerő felhalmozásra) épülnek. Az azt kiegészítő és néhány ponton annak ellentmondó, új intézményi közgazdaságtan szerint – az ősforrástól, *Douglass Northtól* (1990) kezdve – a hosszú távú fejlődést megalapozó (gazdaság)politikának a „kemény” gazdasági indikátorok kordában tartása mellett a „puha” intézményi tényezőkre (pl.: a közigazgatás és az igazságszolgáltatás pártatlanságára), továbbá a humán tőke (oktatás, egészségügy) fejlesztésére és az innovációs kapacitásra érdemes fókuszálnia (lásd *Williamson*, 2000; *Acemoglu és szerzőtársai*, 2004; *Rothstein*, 2011; *Csaba*, 2018). Ettől azonban még igaz, hogy a fejlődés „büvös kockájának” részben a kulturális különbségek, az eltérő érték-szerkezet és az informális intézmények útfüggősége (de nem determinizmus) miatt nincs univerzális megoldó kulcsa: ami az egyik országban működik, az a másokban nem feltétlenül.

¹⁰ https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-94-007-0753-5_1936

¹¹ <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

3. A magyarországi korrupció mintázata és mutatói

A korrupció Magyarországon rendszereken és kormányokon átívelően hosszú időre, lényegében a modern kor kezdetéig nyúlik vissza (az ez előtti történelem kapcsán nincs értelme korrupcióról beszélni), ebben a tanulmányban azonban csak a közelmúltra fókuszálunk, főleg az elmúlt évtizedre.

Már a Fidesz 2010-es hatalomra kerülése előtt is jelentős volt a korrupció az országban, bizonyos alrendszerekben a visszaélések intézményesültek (*TI Magyarország*, 2008). A politikai korszakhatárnak tekinthető évtizedforduló után azonban a korrupció természete megváltozott. A politikai és – részben – a gazdasági rendszer erőteljes központosításával párhuzamosan a korrupció mintázata is szélsőségesen centralizált lett, legalábbis az európai uniós országokkal való összevetésben. A központi kormánynak sehol az Európai Unióban nincs akkora hatalma, mint Magyarországon, ami megmutatkozik a monopolizált politikai intézményekben, a rendkívül központosított közigazgatásban (*Hajnal*, 2020), a közép- és kelet-európai régióhoz képest is tartósan magas újraelosztási rátában,¹² továbbá a járadékfüggőségnek a – 2010 előtti időszak magas szintjéhez képest is – további erősödésében (*Mihályi-Szelényi*, 2018), s végül egyes szektorokban a piaci mechanizmusokat háttérbe szorító állami erőforrás-újraelosztásban (*Martin*, 2020).

A 2010-es szabad és tisztességes választáson alkotmányozó többséget szerző Fidesz és a köré csoportosuló hatalmi elit „foglyul ejtette” az államot¹³ (*TI Magyarország*, 2011). A közintézményekből egy, *de facto* „felsőházat” (*Martin-Ligeti*, 2017) hoztak létre, amelybe a kormány iránt lojális tisztségviselőket delegáltak. A kormány – a bíróságokat leszámítva – szinte teljesen felszámolta az államhatalmi intézmények autonómiáját. A magyar *state capture* túlmutat *Abby Innes* (2014) dichotóm felosztásán az „oligarchikus” és a „pártalapú” foglyul ejtés között: Magyarországon egy dinamikusan változó, politikusokból, oligarchákból és szürke eminenciásokból álló informális elitcsoport mozgatja a közhatalmi szálakat, a végső döntéseket pedig legtöbbször maga a miniszterelnök hozza meg. Az oligarchák között a politika szelektál, ezért ez a *state capture* modell leginkább a politikai jelzővel illethető

¹² Az OECD adatai szerint 2003-tól kezdve a magyar újraelosztási ráta (*General Government Spending/GDP*) minden évben lényegesen magasabb volt, mint a másik három visegrádi országban. 2018-ra a magyar ráta a korábbi 50 százalékos körüli szintről valamelyest csökkent, de még így is jelentős a különbség: Magyarországon az állami kiadások aránya a GDP-ben 46,7 százalék volt, míg Szlovákiában 41,9, Lengyelországban 41,5 és Csehországban 40,7 százalék. Az adatok forrása: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>

¹³ A *state capture* fogalom első kifejtéseit a nemzetközi irodalomban lásd *Hellman* (1998, 2000) műveiben.

(Stoyanov és szerzőtársai, 2009).¹⁴ A Fidesznek, mint vezérelvű pártnak (Körösenyi, 2018) a tisztségviselői a központi akaratot közvetítik, ritka az önálló arcélú politikus. A magyar *state capture* modell ideológiai megalapozását az elitcsere adja, az új, nemzeti középosztály és burzsoázia megteremtése. Az állam foglyul ejtésének következtében a 2010-es évek közepére a demokrácia és diktatúra közötti hibrid rendszer (a fogalom kezdeti leírását lásd Levitsky–Way, 2010) alakult ki, a gazdaságban pedig kiépült a haveri államkapitalizmus (Martin, 2017).

Az állam foglyul ejtése jelenleg a legnagyobb korrupciós kockázat. Először is azért, mert így a hatalom közeli korrupciót nem, vagy politikailag szelektív módon üldözik. Másodszor azért, mert lehetővé teszi olyan rendszerek kiépítését, amelyeken keresztül a hatalmi elit a közpénzt kiszivattyúzza a klientúrájának.¹⁵ Harmadrészt pedig azért, mert háttérbe szorítja – vagy akár néhány ágazatban és alrendszerben meg is szünteti – a pluralizmust és a versenyt, ami járadékfüggést eredményez a hatékony meritokratikus, piaci erőforrás-elosztás helyett. Az állam foglyul ejtése az előfeltétele az erőforrások részrehajló újraosztásának (Jancsics, 2019, 5. o.).

Mihályi és Szelényi (2018) a *state capture* problémáját tágabb kontextusba helyezi, és a posztkommunista rendszerekben három típusú – akár egymás mellett is létező – járadékvadászatot különböztet meg: (1) a piac foglyul ejtése a politika által; (2) az állam foglyul ejtése az oligarchák által; és (3) az oligarchák foglyul ejtése egy autokrata vezető által. Ebben a tipológiában az Orbán-rendszerre az első és a harmadik dimenzió a jellemző: piaci manipuláció a klientúraépítés érdekében, valamint az ellenfelek szelektív kriminalizálása (Mihályi–Szelényi, 2018, 23–25, 28. o.). A nyílt, piaci kapcsolatok helyett a zártabb, kliensi társadalmi-gazdasági kapcsolatok nyernek teret, és a már addig is magas járadékszint tovább nő.¹⁶

Az adatok – az előző, módszertani fejezetben kifejtettek okán – a hazai korrupció mintázatának változását csak részben és közvetve képesek lekövetni. Magyarországon a TI Korrupció Érzékelési Index értéke 2019-ben 44 pont

¹⁴ Az állam foglyul ejtésének ez a módja rímél Baumol és szerzőtársai (2007) oligarchikus kapitalizmus modelljére. Baumol négyféle kapitalizmus modellt különböztet meg: az államkapitalizmust, továbbá az oligarchikus, a nagyvállalati és a vállalkozói kapitalizmust. Azt írja az oligarchikus kapitalizmusról: „... néhány cég és család jelenti a 'trón mögötti hatalmat', ám a végső hatalom a kormánytisztviselőké, akiknek hatalmukban áll könnyebbé vagy nehezebbé tenni az oligarchák életét” (Baumol és szerzőtársai, 2007, 77. o.).

¹⁵ Ezekről a „közpénzszivattyúkról” részletesen lásd TI Magyarország–Civitas Intézet (2018, 15–20. o.).

¹⁶ A szerzőpáros óvatos a tekintetben, hogy a járadékvadászat és a klientúra kiépítése nevezhető-e korrupciónak, véleményük szerint inkább nem. Úgy fogalmazzuk, precízebb azt mondani, hogy „ezek a gazdaságok [ideértve a magyart is – beszúrás a szerzőtől, MJP] inkább járadékfüggőek, mintsem profitmaximalizálás által vezéreltek” (Mihályi–Szelényi, 2018, 25. o.).

volt, és ezzel az eredménnyel a 180 országot vizsgáló felmérés 70. helyén végzett. Miközben ez a helyezés világviszonylatban közepesnek tekinthető, Magyarország az Európai Unió leginkább korruptnak érzékelt tagállamai közé tartozik: Romániával holtversenyben áll, és csak Bulgáriát előzi meg a rangsorban (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. Az Európai Unió tagállamainak pontszáma és rangsora a Korrupció Érzékelési Index (CPI) szerint 2019-ben

Helyezés az EU-ban	EU-országok	CPI-pontszám
1.	Dánia	87
2.	Finnország	86
3.	Svédország	85
4.	Hollandia	82
5.	Luxemburg	80
5.	Németország	80
7.	Egyesült Királyság	77
7.	Ausztria	77
9.	Belgium	75
10.	Észtország	74
10.	Írország	74
12.	Franciaország	69
13.	Portugália	62
13.	Spanyolország	62
15.	Szlovénia	60
15.	Litvánia	60
17.	Ciprus	58
17.	Lengyelország	58
19.	Csehország	56
19.	Lettország	56
21.	Málta	54
22.	Olaszország	53
23.	Szlovákia	50
24.	Görögország	48
25.	Horvátország	47
26.	Magyarország	44
26.	Románia	44
28.	Bulgária	43

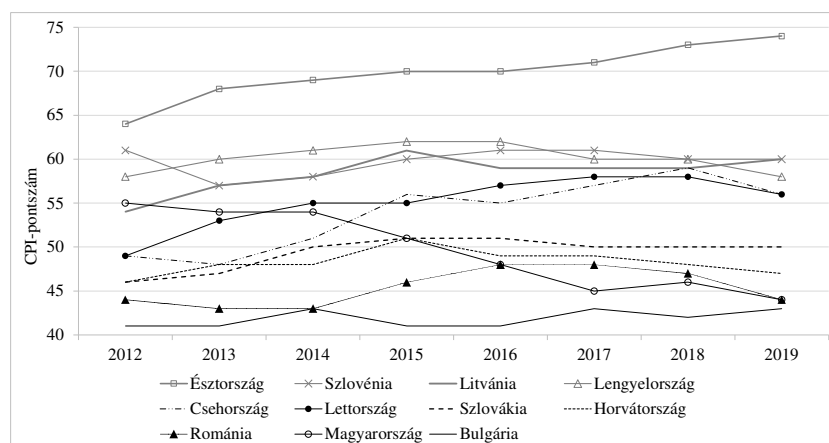
Megjegyzés: Minél magasabb a Korrupció Érzékelési Index által mért pontszám, annál kisebb a korrupciós fertőzöttség az adott országban.

Forrás: TI Magyarország (2020)

Régiós összevetésben még gyengébb Magyarország pozíciója: tavaly a vi-segrádi négyek és az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott országok közül is sereghajtó lett az ország, a tágabb térségen belül pedig ismét csak Bulgáriát előzi meg. Idősorosan az látszik, hogy 2012 után Magyarország korrupciós megítélése a régióban – a 2018-as enyhe javulást leszámítva – folyamatosan

romlott, és a középmezőnyből mára az utolsó előtti helyre süllyedt¹⁷ (lásd a 2. ábrát). A tavalyi volt a harmadik olyan egymást követő év, amikor Magyarország utolsó előtti helyen végzett a régióban. A térségbeli országok közül 2012 óta csak a szlovén és a magyar pozíció gyengült, 1, illetve 11 ponttal, az utóbbi világviszonylatban is jelentős esést jelent. Eközben Csehország 7, Szlovákia 4 pontot javított 2012 és 2019 között, míg Lengyelország 2012-höz képest őrzi a Magyarországot 14 ponttal meghaladó teljesítményét. Magyarország az Európai Unióban a korrupciónak erősen kitett, s egyben alacsony gazdasági teljesítményű országai közé tartozik (vö. 1. ábra).

2. ábra. Közép- és kelet-európai EU-országok Korrupció Érzékelési Indexének (CPI) változása 2012 és 2019 között (CPI-pontszámok)

Megjegyzés: Minél magasabb a Korrupció Érzékelési Index által mért pontszám, annál kisebb a korrupciós fertőzöttség az adott országban.

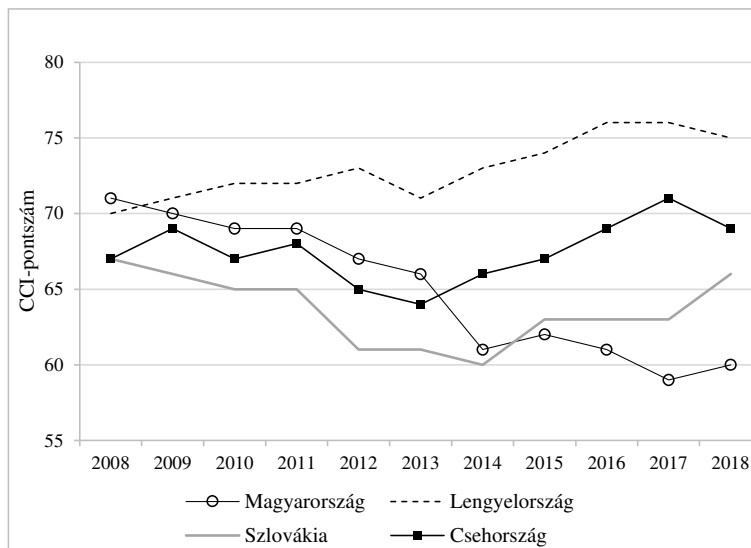
Forrás: Transparency International CPI 2012-2019, <https://www.transparency.org/en/cpi>

A CPI mellett a Magyarországon tapasztalható korrupciós helyzet súlyosbodásáról ad számot a Világbank fentebb már említett *Korrupciós Kontroll Indikátora (CCI)* is (lásd a 3. ábrát). Ez nem véletlen, hiszen korábbi empirikus nemzetközi kutatások kimutatták, hogy a két proxy, a CPI és a CCI közötti determinációs együttható – országtól és időponttól függetlenül – általában nagyon magas. (Rose-Ackermann–Palifka, 2016, 16. o.) A szintén üzlet-

¹⁷ Magyarország 1995 óta minden évben szerepelt a CPI-felmérésben. 2012-ben a módszertanban változás következett be, ezért az elemzésben felhasznált idősorokat innen kezdve közöljük.

emberek és szakértők értékelései alapján készült indikátor eredményeiből az következik, hogy a magyar államnak a korrupció elhárítására vonatkozó képessége másfél évtizede romló tendenciát mutat. A legfrissebb (2018-as) 60 pontos CCI-érték a szűkebb régió belül különösen rossz eredménynek számít, hiszen Lengyelországban 75, Csehországban 69, Szlovákiában pedig 66 pontra értékelték a korrupció visszaszorításának képességét (minél magasabb a pontszám, annál hatékonyabban képes az állam elhárítani a korrupciót). Igaz, szemben a CPI-indexszel, a CCI-pontszám esetében a 11 országból álló közép- és kelet-európai térségben nemcsak Bulgária, hanem Románia is lényegesen rosszabbul teljesített Magyarországnál.¹⁸

3. ábra. A Világbank Korrupciós Kontroll Indikátorának változása a négy viseigrádi országban 2008 és 2018 között (CCI-pontszámok)

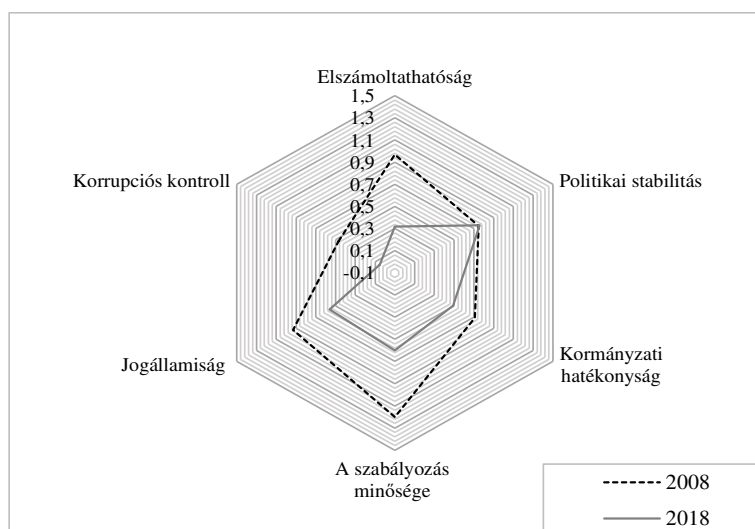
Megjegyzés: Minél magasabb a CCI-pontszám, annál kisebb a korrupciós fertőzöttség az adott országban.

Forrás: Világbank WGI 2008-2018, <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

¹⁸ A román Korrupciós Kontroll Indikátor 2018-ban 52,4, a bolgár pedig 51 ponton állt. Csakúgy, mint a CPI esetében, itt is kiemelkedik a régióban Észtország teljesítménye 89,9 ponttal. Az adatok forrása: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/>.

Hosszabb időszoron vizsgálva, 2008, vagyis a világgazdasági válság kirobbanásának éve és 2018 között nemcsak a Korrupciós Kontroll Indikátor, hanem az összes többi kormányzásindikátor értéke is romlott Magyarországon – a politikai stabilitást leszámítva (lásd 4. ábra).

4. ábra. Magyarország kormányzásindikátorai 2008-ban és 2018-ban

Megjegyzés: Az indikátorok $-2,5$ és $+2,5$ között szóródnak (minél kisebb a mutató, annál rosszabb a teljesítmény).

Forrás: Világbank WGI, <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

Ez főleg azért figyelemre méltó, mert a 2000 utáni első évtized baloldali kormányai sem a jó kormányzásról voltak híresek, kivéve a Bajnai-kormány csődvesztély utáni stabilizációt célzó gazdaságpolitikáját. A 2002 utáni baloldali kormányok lényegében semmilyen reformot nem valósítottak meg (Csaba, 2019, 2. o.), miközben Magyarország az OECD-országok között 2002-ben, 2005-ben és 2006-ban is világszerte a GDP-arányos államháztartási hiány mértékét illetően,¹⁹ aminek eladósodás és – még a világgazdasági válság előtt – a növekedés elapadása, majd a krízisben kis híján államcsőd lett a következménye. Még ehhez a gyenge teljesítményhez képest is jelentősen romlot-

¹⁹ Az államháztartási hiány/GDP adatokról az OECD statisztikáit lásd: <https://data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm>.

tak a kormányzásindikátorok az elmúlt évtizedben, igaz, a gazdaságpolitika és az intézmények működése nem teljesen feleltethető meg egymásnak.²⁰

Arról, hogy pontosan minek következtében romlottak a korrupciós proxyk, – mivel érzékelésekről van szó – csak feltételezéseink lehetnek. Mivel az „utcai” korrupció – a hálapénzt leszámítva – valamelyest visszaszorult az elmúlt évtizedben,²¹ ezért valószínűsíthető, hogy az egyre rosszabb megítélést a pár év alatt kiépült, végletesen központosított állami korrupció okozhatta. Az állam által vezérelt és a jogállami normák megsértésével végbement visszaélések az évtized közepére a rendszer részévé váltak, vagyis nem a közhatalom működési zavaraként, hanem tudatosan alkalmazott módszerként valósultak meg (*Ligeti*, 2016).

A klientúraépítést célozza a közbeszerzési és az uniós pénzosztó rendszer részrehajlása is. A magyar állami szervek – a legfrissebb, 2018-as adatok szerint – 3300 milliárd Ft-ot költöttek el közbeszerzés útján, ami valamivel kevesebb mint az előző évi adat, de jócskán meghaladja a korábbi esztendőkéit. A 2017-es csúcspont és a korábbi évek költései között több mint 1000 milliárd Ft különbség látszik.²² Az elmúlt évtizedben GDP-arányosan is megnőtt a közbeszerzések súlya a gazdaságban, ami 2017-ben 9,5 százalék, egy évvel később pedig 7,8 százalék volt, bőven meghaladva a 6,5 százalékos uniós átlagot. 2018-ban uniós forrásból a közbeszerzések csaknem felét (48,5 százalékat) finanszírozták.²³

Az *Európai Csalás Elleni Hivatalnak (OLAF)* az a dolga, hogy ellenőrizze az európai uniós források útját, de mivel több tízezer projektről van szó egy hétéves költségvetési ciklusban, csak néhányat képes kontrollálni ezek közül bejelentés alapján vagy szűrőpróbaszerűen. A magyarországi projekteket vizsgálva, 2014 és 2018 között az OLAF 52 ügyet zárt le ajánlással (mivel az OLAF nem ügyészség, ezért csak javaslatokat tehet a nemzeti hatóságoknak és az Európai Bizottságnak), és az uniós pénzek 3,8 százalékának visszafizetésére tett javaslatot. Ezzel ebben a periódusban Magyarország

²⁰ *Rodrik és szerzőtársai* (2002, 20. o.) úgy fogalmaznak, hogy az intézmények (*institutions*) és a gazdaságpolitika (*policy*) közötti különbség sokszor elmosódik, homályos.

²¹ 2010-ben az emberek 2,3 százaléka vallotta be, hogy kenőpénzt fizetett a rendőröknek, 2016-ban ez már csak 1 százalék volt. Az adatok forrása: <https://www.transparency.org/en/gcb>

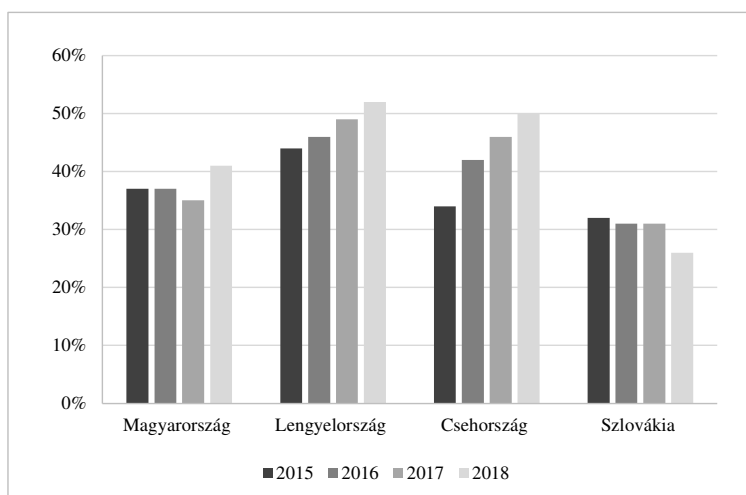
²² Az adatok forrása: https://www.kozbeszerzes.hu/data/filer_public/5c/d4/5cd4554c-5aab-4900-9c6f-908fc0cdf1bb/annual_report_2018.pdf, 12. o. A közbeszerzési adatok elemzéséhez a szerző igénybe vette *Nagy Gabriellának*, a Transparency International Magyarország közpénzügyi programvezetőjének korábbi leírásait.

²³ Az adatok forrása: https://www.kozbeszerzes.hu/data/filer_public/5c/d4/5cd4554c-5aab-4900-9c6f-908fc0cdf1bb/annual_report_2018.pdf, 14. o.

vezette ezt a listát, amelyen Szlovákia állt a második és Spanyolország a harmadik helyen (2,3, illetve 0,4 százalékkal).²⁴

A legnyilvánvalóbb korrupciós kockázat a közbeszerzések terén az, hogy az adott eljárás során nincs verseny, vagyis csak egy cég tesz ajánlatot az állami megrendelőnek. Az Európai Bizottság adatai szerint Magyarországon ez a mutató az uniós értékhatár feletti eljárásokban 2018-ban igen magas, 41 százalék volt. Az is igaz ugyanakkor, hogy a cseh és a lengyel mutató ennél is magasabb (lásd az 5. ábrát). Ez is jelzi, hogy a magyarországi közbeszerzési részrehajlás és korrupció nehezen tetten érhető az eljárás oldali statisztikák alapján: az Európai Bizottság 12 szempont szerint értékeli a közbeszerzéseket, de a magyar adatok egyik esetben sem jeleznek kiemelkedő kockázatot regionális összehasonlításban.²⁵

5. ábra. Az egyajánlatos közbeszerzések aránya az uniós értékhatár feletti közbeszerzési eljárásokban, 2015 és 2017 között (százalék)

Forrás: az Európai Bizottság megfelelő évi adatai.

https://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_per_policy_area/public_procurement/index_en.htm

²⁴ https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/olaf_report_2018_en.pdf, 39. o.

²⁵ A 12 dimenzió leírását lásd itt:

https://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_per_policy_area/public_procurement/index_en.htm

Egyértelműbb képet kapunk, ha a kedvezményezettek oldaláról vizsgáljuk a közbeszerzési rendszer és az uniós források elosztásának eltorzulását. A havi államkapitalizmus tüneteként fogható fel, hogy Mészáros Lőrinc, Orbán Viktor kormányfő szülőfalujának, Felcsútnak a korábbi polgármestere, öt év alatt az ország leggazdagabb emberévé tudott válni.²⁶ Tóth István János (2020) – a jelenséget történelmi és nemzetközi kontextusba helyezve – mutatja be, hogy Mészáros Lőrinc vállalata, a *Mészáros és Mészáros Kft.*, az elmúlt évtizedben a magyar gazdaságtörténet példátlan sebességű növekedését produkálta: összes eszközét folyó áron számolva 141-szeresére, árbevételét 102-szeresére, nettó profitját pedig 58-szorosára növelte. Az elmúlt évtizedben a cég lényegében teljes árbevétele – közvetlenül vagy konzorciumi partnereken keresztül – az államtól származott: 2011 és 2018 között közbeszerzések útján összesen 498 milliárd Ft-ot nyertek el, a teljes közbeszerzési érték 11 százalékát.²⁷ A Mészáros-birodalom gazdagodása európai uniós pénzből ment végbe: az általuk nyert közbeszerzések értékének 86 százalékát uniós források fedezték. Míg a közbeszerzések esetében a szerződéses ár a korábban becsült értékhez képest átlagosan 6 százalékkal volt alacsonyabb 2011 és 2018 között, addig a Mészárosék által nyert megbízások esetében ugyanez 8,6 százalékkal volt magasabb. (Tóth I. J., 2019).

Más kormányközeli oligarchák is mesés összegű megbízásokat kaptak az elmúlt években a közbeszerzéseknek kitett építőipar statisztikái szerint. Míg a korábbi „nagykedvezményezett”, a kormánypárt gazdasági háttorszáját 2015-ig biztosító Simicska Lajos építőipari érdekeltségei 2010 és 2015 között mintegy 500 milliárd Ft-os árbevételre értek el, addig Mészáros Lőrinc, Garancsi István, Szíjj László és Tiborcz István hasonló vállalkozásai 2015 és 2019 között 2000 milliárd Ft-ra tettek szert, Simicskánál több mint kétszer akkora, az iparágban szokatlanul magas, 15-16 százalékos profitráttával (Bódis, 2020).

A társadalom részéről mindez egyelőre nem ütközik komolyabb ellenállásba, inkább beletörődést látunk. Az attitűdök ellentmondásosak. Az *Eurobarometer* (2020, 21. o.) mutatói szerint Magyarországon az emberek túlnyomó többsége, 87 százaléka gondolja úgy, hogy a korrupció elterjedt az országban, ami egybevág a cseh és a szlovák mutatóval, de lényegesen magasabb, mint a lengyelországi érték (59 százalék) és az uniós átlag (71 százalék).

²⁶ A *Forbes* mértékadó és alapos, nemzetközi módszertan alapján minden évben megbecsüli a leggazdagabb magyarok vagyonát. Eszerint Mészáros vagyona 2014-ben 24 milliárd Ft volt, ami 2017-ben 105, majd 2019-ben 407 milliárd Ft-ra emelkedett. A leggazdagabbak 2019-es listája az alábbi linken érhető el: <https://forbes.hu/extra/50-leggazdagabb-magyar-2019/1-meszaros-lorinc>

²⁷ Ennek nagy részét 2015 után nyerték el Mészárosék, miután Simicska Lajos kegyvesztetté vált, és Mészáros Lőrinc lett az ország első számú oligarchája.

2. táblázat. A korrupció tolerancia indexe az Európai Unióban, 2020 (százalék)

EU-országok	A korrupció tolerancia indexe*
Portugália	88
Finnország	83
Spanyolország	81
Svédország	79
Málta	79
Dánia	79
Írország	74
Ciprus	74
Szlovénia	73
Olaszország	72
Lengyelország	71
Franciaország	71
Egyesült Királyság	70
Németország	70
Luxemburg	70
Észtország	70
<i>EU28-átlag</i>	<i>69</i>
Hollandia	68
Belgium	64
Bulgária	63
Görögország	56
Litvánia	56
Románia	49
Szlovákia	48
Ausztria	47
Horvátország	46
Csehország	41
Lettország	39
<i>Magyarország</i>	<i>38</i>

Megjegyzés: *azok aránya a lakosságon belül, akik szerint a korrupció elfogadhatatlan.

Forrás: Eurobarometer (Special Eurobarometer 502) 17. o. (2019. dec.)

Még a kormánypárti szavazók többsége is úgy véli: az uniós pénzeket szabálytalanul használják fel és azokból magánvagyonok keletkeznek.²⁸ Ez azonban nem elsősorban felháborodást szül, hanem csömört és apátiát. Az

²⁸ A *Publicus Intézet* 2020. júliusi felmérése szerint a Fidesz-szavazók 70 százaléka vélekedik így: https://nepszava.hu/3087189_ossznepi-az-egyertertes-arrol-hogy-lopjak-az-unios-penzeket

adatok szerint a magyar társadalom tolerálja a leginkább a korrupciót az Európai Unióban (lásd a 2. táblázatot). Továbbá Magyarországon az egyik legalacsonyabb a jelentési hajlandóság, és nagyon kevesen gondolják azt, hogy az átlagember bármit is tehet a korrupció ellen.²⁹ Szemben az „utcai” korrupcióval, az állami korrupció megítélését elsősorban a pártpreferenciák mozgatják; 2018-ban a kormánypárti szavazóknak csak mindössze az egyötöde érzékelt veszélynek az állami korrupciót, miközben az ellenzékiek 55 százaléka kongatta emiatt a vészharangot (*Gerő–Mikola, 2020, 25. o.*). A végletesen kettéosztott politikai tér a korrupció megítélését is befolyásolja: a politikusok, a véleményformálók és az állampolgárok legtöbbször csak a „másik oldal” korrupcióját állítják pellengérré, ami hozzájárul az apátia elmélyüléséhez. A magyar társadalom értékszerkezetét – bizalomhiány, államtól való függés, zárt társadalmi viszonyok – tükröző illiberális rendszer iránt tartósnak látszik a kereslet (*Tóth I. Gy., 2017*), amit a korábbi baloldali kormányok gyenge teljesítménye, a megosztottság, a korrupcióval kapcsolatos beletörődés és az egyértelmű politikai alternatíva hiánya táplál. A jelenlegi kormánypárt három választást nyert egymás után, és 2020 nyarán is a többi párthoz képest kiugróan magas, az aktív szavazók körében nagyjából 50 százalék körüli támogatással rendelkezett.³⁰ Úgy fest, hogy a társadalom kész mindaddig tolerálni az állami korrupciót, amíg a (percipiált) gazdasági teljesítmény feledtetni velük a visszaélések káros hatásait.

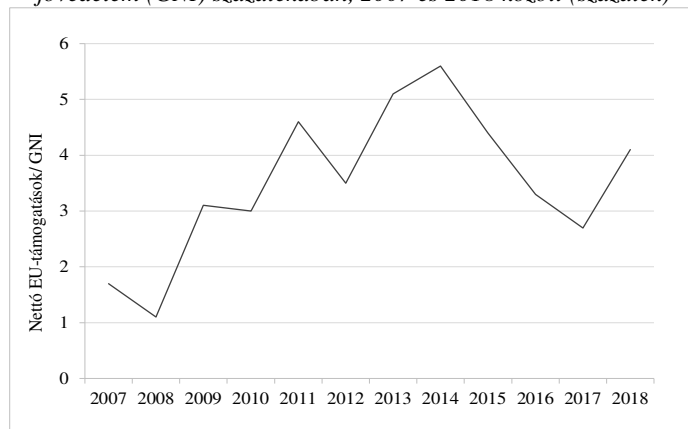
4. Ambivalens gazdasági teljesítmény és összefüggése a korrupcióval

Magyarország mennyiségi makromutatói 2013-tól egészen 2020 elejéig, a koronavírus okozta gazdasági leállásig kedvezően alakultak mind egyensúlyi, mind pedig növekedési szempontból. Az államháztartás rendre a 3 százalékos maastrichti referenciaérték alatt maradt, miközben a gazdasági növekedés a 4-5 százalékos tartományban mozgott.

²⁹ A *Transparency International* 2016-os *Globális Korrupciós Barométere* szerint a magyarok mindössze 21 százaléka jelentené, ha korrupciót tapasztalna (Szlovákiában 20, Lengyelországban 36, Csehországban 39 százalék volt ez az arány), emellett csak 14 százalék vélekedett úgy, hogy az átlagember bármit is tehet a korrupció ellen. (Ez a mutató Csehországban 13, Szlovákiában 18, Lengyelországban pedig 39 százalék volt.) Az adatok forrása: <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/11/Globalis-Korrupcios-Barometer-2016-Jelentes.pdf>.

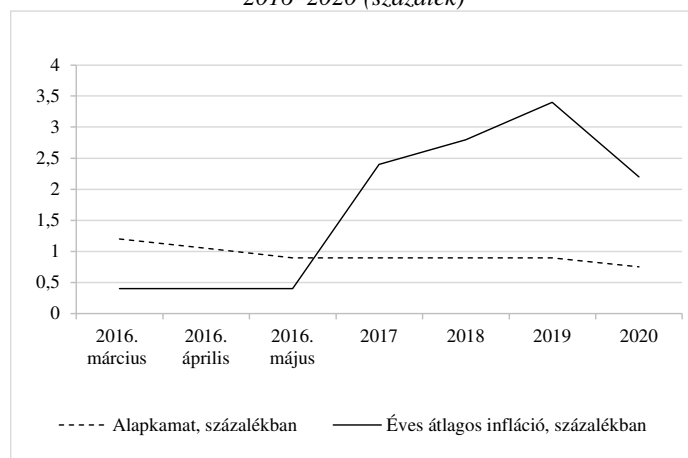
³⁰ Lásd a közvélemény-kutató cégek rendszeres felméréseit: <https://kozvelemenykutatok.hu/#2>

6. ábra. A Magyarországra áramló uniós pénzek nettó egyenlege a bruttó nemzeti jövedelem (GNI) százalékában, 2007 és 2018 között (százalék)

Megjegyzés: az idősor az első olyan hétéves uniós költségvetési ciklus első évével (2007) kezdődik, amikor Magyarország már tagja volt az Európai Uniónak. Forrás: Európai Bizottság megfelelő évi adatai, 2007–2018, https://ec.europa.eu/budget/graphs/revenue_expenditure.html

7. ábra. Az alapkamat és az infláció egymáshoz való viszonyának alakulása, 2016–2020 (százalék)

Megjegyzés: a 2020-ra vonatkozó infláció a legfrissebb, 2020. májusi éves adatot mutatja. Forrás: MNB – https://mnb.hu/Jegybanki_alapkamat_alakulasa; <https://mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/vi-arak/az-mnb-inflacios-alapmutatoi>

A kedvező makropálya négy, egymással összefüggő okra vezethető vissza. Először is kellett hozzá a II. világháború utáni Marshall-segély nagyságrendjéhez fogható, a 2014–2020-as ciklusban – agrártámogatások nélkül – mintegy 25 milliárd eurónyi európai uniós forrás beáramlása, ami 2010 és 2018 között átlagosan a bruttó nemzeti jövedelem, a GNI³¹ 4 százalékára rúgott (lásd a 6. ábrát).

Másodszor szükség volt a költségvetési kiadások kordában tartására, szemben a kétezres évek elejének „fiskális alkoholizmusával”. A harmadik ok a világgazdasági konjunktúra, ami segítette az exportvezérelt magyar gazdaságot és a tőkebeáramlást. A negyedik ok pedig az „olcsó pénz” vagyis az, hogy a jegybanki alapkamat 2016-tól nem éri el az infláció mértékét (lásd 7. ábra), ami alacsony reálkamatot eredményez (kivételes esetekben akár negatívat is).

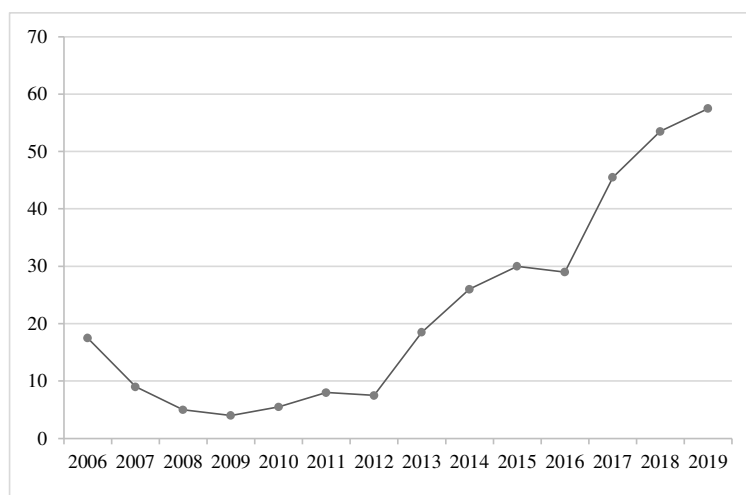
Míndez jelentős, 20 százalékos reáljövedelem-növekedést eredményezett 2014 és 2018 között.³² Ezzel összefüggésben számottevően javultak a gazdaságról alkotott percepciók, mind a lakosság, mind a vállalkozások körében a koronavírus okozta gazdasági leállásig. 2019 végén a magyarok 58 százaléka vélte úgy, hogy az ország gazdasága „jó” vagy „nagyon jó” állapotban volt. Ez az elmúlt másfél évtized adataival összevetve még akkor is rendkívül magas arány (lásd a 8. ábrát), ha nyilvánvalóan benne van a kormány sikerpropagandája is. Ugyanezt a pozitív hangulatot mutatta a *GKI Gazdaságkutató Zrt.* üzleti és lakossági bizalmi indexe is. Az ezredfordulótól számított indikátor üzleti komponense 2018-ban történelmi rekordot döntött, a lakossági összetevő szintén több mint másfél évtizedes csúcsra hágott ugyanebben az évben, utána pedig mindkét mutató igen magas szinten maradt 2020 márciusáig.³³

³¹ A GNI-t úgy kapjuk meg, hogy a GDP-hez hozzáadjuk a belföldi rezidensek külföldről kapott elsődleges jövedelmeit és kivonjuk belőle a külföldi rezidenseknek belföldről fizetett elsődleges jövedelmeit.

³² Az adatok forrása: https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tepsr_wc310&language=en

³³ Az adatokat lásd itt: <https://www.gki.hu/language/hu/>

8. ábra. Pozitív vélekedések a gazdaságról a magyar lakosság körében, 2006–2019 (százalék)

Megjegyzés: Azok aránya százalékban, akik szerint a gazdaság állapota „jó” vagy „nagyon jó”. Az évi két mérést átlagoltuk. 2006 volt az első teljes év, amikor az Eurobarometer felmérte ezeket az adatokat.

Forrás: Eurobarometer Interactive –

<https://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Chart/index>

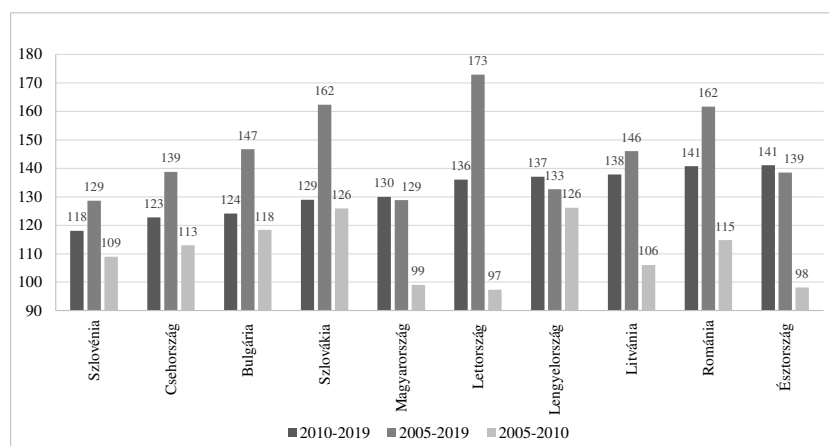
Az egyensúly és a növekedés terén elért mennyiségi javulás azonban számos szerkezeti problémát elfed: a régiós összehasonlításban is alacsony termelékenységet, a gyenge versenyképességet, a humáninfrastruktúra (oktatás és egészségügy) – részben a pénzkivonás miatt – feltűnő gyengeségeit és a szegények számának növekedését (Mellár, 2019).

A kumulált gazdasági növekedés 2010 és 2019 között Magyarországon 30 százalék volt, ami a régiós középmezőnyhöz volt elegendő; ez enyhe javulás a 2005 (az uniós csatlakozás utáni első teljes év) és 2019 között mért összesített növekedéshez képest (29 százalék), ami tíz közép- és kelet-európai ország között a leggyengébb teljesítmény volt (lásd a 9. ábrát).

A gazdaság hatékonyságának mérésére a leggyakrabban az egy főre számított munkatermelékenységet szokás használni. Ez a mutató 2010 és 2019 között Magyarországon csupán 9 százalékkal nőtt, ami lényegesen alatta maradt a visegrádi országokban mért változásnak: Csehországban 16, Szlovákiában 19, Lengyelországban pedig imponáló mértékben, 32 százalékkal

emelkedett a termelékenység ugyanebben az időszakban.³⁴ A tíz év alatti igen szerény hazai hatékonyságjavulás részben a növekvő foglalkoztatottságnak – ideértve a közmunkásokat – tudható be. Mindebből az látszik, hogy a koronavírus-járvány egy éveig tartó túlfűtött expanzióknak vetett véget.

9. ábra. A régió országainak kumulált gazdasági növekedése (egy főre jutó GDP kumulált változása) 2005 és 2019 között (százalék, 2005=100)

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítások, továbbá: *Martin* (2017) 260. o.
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>

Magyarország versenyképessége – hosszabb időtávot tekintve – az ezredfordulótól kezdve mélyrepülésben van. A *Világgazdasági Fórum (World Economic Forum – WEF)* évente megjelenő – kemény mutatókra és közvélemény-kutatásokra egyaránt támaszkodó – felmérésében³⁵ Magyarország a versenyképesség teljes skáláján 2001-ben még a 28. helyet foglalta el, a legfrissebb, 2019-es rangsorban 140 vizsgált ország közül a 47. helyen állt. Közben voltak a mostaninál is gyengébb évek, 2016-ban például a 69. helyre csúszott vissza az ország (igaz, az adatok hosszabb időtávon nehezen összehasonlíthatóak, mivel két éve megváltozott a módszertan). Miközben világszinten a

³⁴ Az adatok forrása:
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipsna70/default/table?lang=en>
³⁵ *World Competitiveness Report*:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

magyar versenyképesség közepes, az Európai Unióban és a régióban feltűnően gyenge. Az Unió országai közül csak – leghátulról haladva – Horvátország, Görögország, Románia és Bulgária teljesítménye silányabb Magyarországnál.

A versenyképesség egyik tényezője a WEF szerint a „gazdasági ökoszisztéma”. Ennek négy tényezője van, ezek közül az egyik, az „intézményi háttér”, vagyis az állami működés hatékonysága, átláthatósága és elszámoltathatósága befolyást gyakorol arra, hogy egy országban milyen az üzleti környezet. A gazdaság elvileg akkor tud hatékonyan működni, ha a tulajdonjog „szent” és érvényesülnek a jogállamiság normái. Ha az állam olyan rendszereket hoz létre, amelyek az ország hosszú távú érdekét mellőzve, nem indokolható módon magánzsebekbe folytatják a közpénzt – amint ez a magyar esetben történik –, akkor egyenlőtlenek lesznek a versenyfeltételek és torzul az erőforrások piac- és érdemalapú elosztása. Magyarország az állam intézményrendszerét értékelő alindexben rendkívül gyengén teljesít: a régióban csak Horvátországot előzi meg (lásd a 3. táblázatot). Megállapíthatjuk, hogy a hazai versenyképesség egyik rákfenéje huzamosabb ideje a korrupcióval átszótt intézményi környezet.

3. táblázat. A versenyképesség néhány dimenziója egyes közép- és kelet-európai országokban, 2019 (index értékek)

	Magyarország	Csehország	Szlovákia	Lengyelország
Intézményrendszer	55,7	60,9	56,3	56,4
Makrogazdasági környezet	90,0	100,0	100,0	100,0
Egészségügy	80,6	85,6	82,3	83,8
Pénzügyi rendszer	61,5	67,6	64,4	64,1
Üzleti dinamika	58,1	68,7	62,8	62,0
Innovációs kapacitás	47,4	56,9	46,3	49,7
	Szlovénia	Horvátország	Románia	Bulgária
Intézményrendszer	63,4	51,8	58,1	56,8
Makrogazdasági környezet	100,0	90,0	89,7	90,0
Egészségügy	89,8	85,7	77,2	77,7
Pénzügyi rendszer	63,8	61,9	57	59,6
Üzleti dinamika	70,1	54,6	59,7	61,9
Innovációs kapacitás	58,2	37,8	42,3	45,0

Forrás: Világ gazdasági Fórum Versenyképességi jelentés, 2019:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf;

Kopint–Tárki: <https://www.kopint-tarki.hu/wp-content/uploads/2019/10/wef2019.pdf>

A gazdaság szerkezeti problémái, a gyenge termelékenység és a romló versenyképesség kapcsán már a koronavírus-járvány előtt is látszott: a külső (uniós) forrásokra alapozott növekedés extenzív és nem a belső erőforrások által vezérelt. Miként a WEF felmérése rámutat, a vállalatokra az elmúlt években az extrém mértékű kockázatkerülés volt jellemző, a magánszektor rövid távra optimalizált. A koronavírus-járvány kitörése 2020-ban a negatív tendenciákat felerősítette: recesszióba fordult a gazdaság és jelentősen megemelkedett a munkanélküliség.

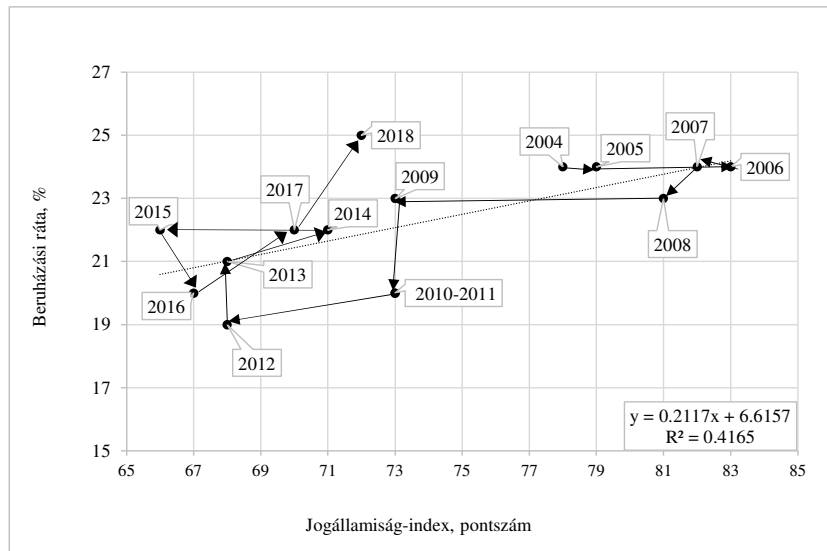
Ha a korrupció és az azzal szorosan összefüggő jogállami rombolás csikorgatja a gazdaság fogaskerekeit, akkor az meg kellene, hogy mutatkozzon az üzleti környezet romlásában, és végső soron a beruházási és a növekedési rátában. A jogállamiság és a beruházási ráta közötti összefüggést vizsgálva, azt látjuk, hogy 2004 és 2018 között a két változó közötti korreláció a közepesnél gyengébb (a determinációs együttható értéke mindössze 0,42, lásd a 10. ábrát). Különösen az utóbbi években szakadt el egymástól a jogállamiság indexe és a beruházási ráta. 2018-ban, miközben az ország jogállamiságteljesítménye (a CCI alapján) az egyik leggyengébb volt az Európai Unióban, addig Svédország és Csehország után Magyarországon volt a legmagasabb a beruházási ráta (25 százalék). Korábbi vizsgálataink kimutatták, hogy a két változó közötti összefüggés 2016-ig ennél erősebb korrelációt mutatott (a determinációs együttható akkor még 0,55 volt (Martin, 2017, 268. o.)).

Ha a beruházásokat szegmentáljuk, és az állami beruházásokat leválasztva, csak a magánberuházásokat vesszük figyelembe, akkor azt látjuk, hogy Magyarország e tekintetben a régiós középmezőnyben helyezkedik el: 2018-ban a magán – üzleti és a háztartási – beruházások rátája 19 százalék, miközben Csehországban ugyanez 22, Szlovákiában 17 és Lengyelországban 13 százalék volt.³⁶ Az utóbbi évek magyarországi beruházásnövekedését magyarázhatja a nulla közeli nominális alapkamat és az alacsony, egyes esetekben akár a negatív tartományba is átcsúszó reálkamat, amely, mint „olcsó pénz”, önmagában is felpezsdíthette a hitelfelvételt és ellensúlyozhatta a jogállami romlásból fakadó üzleti környezetromlást.

³⁶ Az adatok forrását lásd itt:

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00132&language=en>

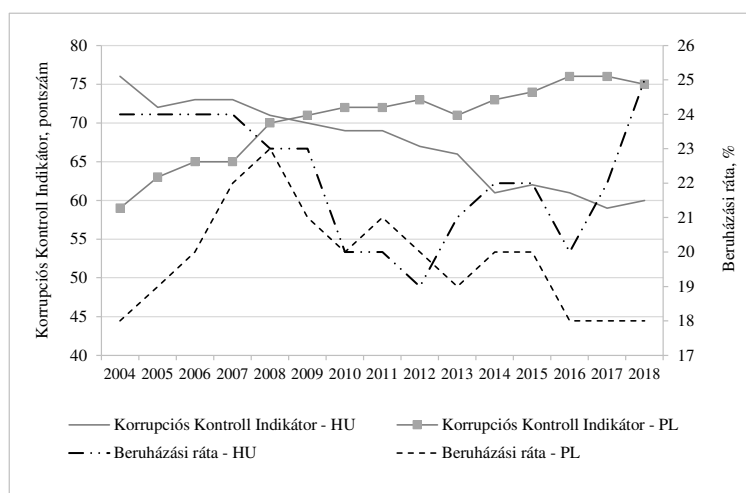
10. ábra. A jogállamiság és a beruházási ráta közötti összefüggésének alakulása Magyarországon, 2004 és 2018 között

Forrás: az Eurostat és Világbank adatai alapján saját számítások.

Lengyelországgal összehasonlítva figyelemre méltó, hogy míg Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben romlott a korrupciós helyzet, addig Lengyelországban a Korrupciós Kontroll Indikátor értéke – több más kormányzásmutatóhoz hasonlóan – éppen ellenkezőleg, javuló tendenciát mutat. E korrupciós proxy és a beruházások között azonban egyik országban sincs szignifikáns összefüggés (lásd a 11. ábrát). És a gyatra magyar termelékenység-változás és a kormányzásindikátorok (korrupciós kontroll és jogállamiság) között sem mutatható ki érdemi korreláció.

11. ábra. A Korrupciós Kontroll Indikátor* és a beruházási ráta** alakulása Magyarországon és Lengyelországban, 2004–2018

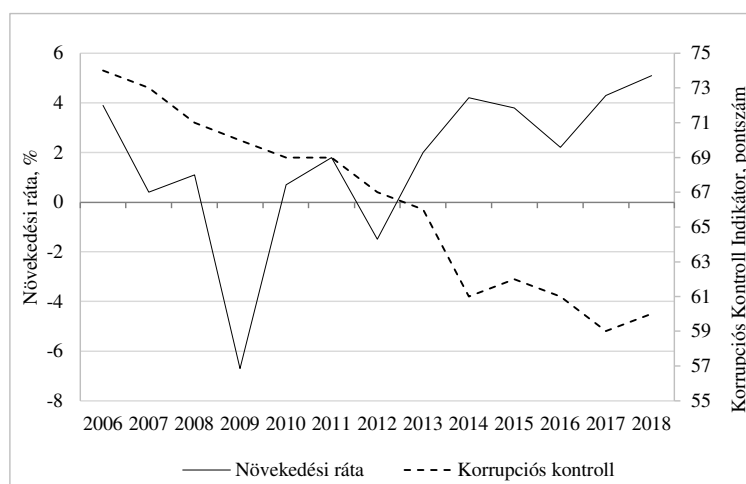
Megjegyzések: *Minél nagyobb az index, annál kisebb a korrupció; **Bruttó állóeszköz-felhalmozás a GDP arányában.

Forrás: Eurostat, Világbank WGI megfelelő adatai.

Az intézményi változókban bekövetkezett romlás, valamint a rendszer stabilizálódásának következtében a gazdasági szereplők „beárazhatták” a korrupciót és elfogadták a jogállami normák semmibevételét.³⁷ Mint láttuk, a 2010-es évtized második felében regisztrált adatok alapján a termelékenység és a beruházási ráta nem állt összefüggésben a jogállamiságot és a korrupciót mérő proxykkal. Kimutatható viszont a növekedési ráta és a Korrupciós Kontroll Indikátor közötti (igaz, nem szignifikáns) parciális kapcsolat, amely a várakozásainkkal ellentétben negatív, vagyis 2012-től az egyre romló korrupciós helyzet, egyre jobb növekedési teljesítménnyel párosult Magyarországon (lásd a 12. ábrát).

³⁷ A TI Magyarország (2017) topmenedzserek körében végzett kutatása arra mutat rá, hogy a jogállami normák mindaddig nem igazán zavarják a gazdaság szereplőit, amíg megvan a lehetőség a profittermelésre.

12. ábra. A növekedési ráta és a Korrupciós Kontroll Indikátor alakulása Magyarországon, 2006 és 2018 között

Forrás: az Eurostat és a Világbank adatai alapján saját számítás,
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>, Világbank WGI – <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

5. Összegzés

A fentiekben áttekintettük az Orbán-rendszer elmúlt tíz évére vonatkozó korrupciós indexeket, és megvizsgáltuk összefüggéseiket a gazdasági teljesítmény néhány fontos változójának alakulásával, regionális és európai uniós összehasonlításban. Megállapítottuk, hogy Magyarország az Európai Unió korrupciós, ugyanakkor viszonylag alacsony gazdasági teljesítményű tagállamai közé tartozik. A korrupcióérzékelési proxyk a régióban egyedülálló módon, mintegy másfél évtizede romló tendenciát mutatnak. Általában véve a kormányzásindikátorok – a politikai stabilitást leszámítva – jelentősen hanyatlottak 2008 és 2018 között, jóllehet Magyarország a 2008-as válságba már eleve gyenge gazdasági teljesítménnyel csúszott bele.

A jelenlegi magyarországi korrupció erősen központosított természetű, amelyben a hazai és európai uniós közpénzek és az állami erőforrások újraszervezése jelentős szerepet játszik. Ennek előfeltétele volt az állam „foglyul ejtése”, ami 2010-től az évtized közepéig fokozatosan ment végbe. A közbeszerzési rendszer torzításait ennek ellenére inkább a kedvezményezettek

oldaláról lehet tetten érni, mintsem az eljárásoldali statisztikák alapján: magas ugyan az egyajánlatos beszerzések aránya, de régiós összehasonlításban nem kiugró. A kiépült, rendszerszintű korrupció a társadalom részéről egyelőre inkább beletörődést, mintsem ellenállást vált ki; az Európai Unióban Magyarországon a legmagasabb a korrupció toleranciaindex.

A hazai gazdasági teljesítmény az elmúlt évtizedben ellentmondásos volt. A rövidtávú mennyiségi mutatók – mind a növekedés, mind a pénzügyi egyensúly tekintetében – kedvezően alakultak. 2013-tól kezdve a koronavírus-járványig jelentősen nőtt a reálbér és rekordokat döntöttek az üzleti és lakossági bizalmi indexek. A hosszú távú fejlődés zálogai – a korrupciót elhárítani hivatott intézményrendszer, az oktatás, az egészségügy, az innovációs kapacitás – viszont siralmas állapotot mutatott már a járvány okozta gazdasági leállás előtt is. A jogállamiság romlása egy ideig visszavetette a beruházásokat, de később a gazdasági szereplők „beárazhatták” a kiépült rendszerfeltételeket. A folyamatosan és nagymértékben beáramló uniós források, valamint az inflációnál jelentősen alacsonyabb, nulla közeli alapkamat révén rendelkezésre álló „olcsó pénz” ahhoz vezetett, hogy 2018-ban Magyarországa volt a harmadik legmagasabb a beruházási ráta az Európai Unióban.

Miként az a haveri államkapitalista rendszerekben előfordul, a központosított korrupció rövid távon Magyarországon is olajozhatta a gazdasági növekedést, de legalábbis nem állt útjában a mennyiségi mutatók javulásának: 2012-től 2019-ig egyszerre volt megfigyelhető a korrupció terebélyesedése és a gazdasági növekedés gyorsulása. A piaci szférába türemkedő politika a gazdaság autonóm szereplőit egyfelől állandó védekezésre kényszeríti. Az is igaz ugyanakkor, hogy egyszerűbb „jóban lenni” a kormánnyal és lojális járadékadászként támogatásokért lobbizni, mintsem piaci viszonyok között hatékonyan működtetni egy vállalkozást.

Végső soron a korrupció – még ha rövid távon nem is gátolta meg a gazdaság növekedését – a hosszú távú fejlődés elmaradt hasznaként (*opportunity cost*) is felfogható, mert rontja az erőforrás-allokációt és fékezi az innovációt (*Baumol és szerzőtársai, 2007, 77. o.*). A jövőt felélő és a korrupciót hatalmi célokra, a „haverok” gazdagodására használó politika felemésztheti a rendszer legitimációs forrásait (*Gyórfy–Martin, 2020*) és megakaszthatja a gazdaság fogaskerekeit. *Pappas (2018)* szerint négy feltétel egyidejű fennállása szükséges ahhoz, hogy a „demokratikus illiberalizmus” fennmaradjon: (1) rendkívül karizmatikus vezető, (2) a politikai polarizáció fenntartása, (3) a liberális, független intézmények névlegessé tétele és/vagy kiiktatása, s végül (4) a klientúra folytonos anyagi támogatása és az ellenzék kiszorítása. A koronavírus okozta gazdasági válság minden bizonnyal hozzájárul majd az

Orbán-rezsim hanyatlásához, de hogy mikor következik be a rendszerfeltételek megroppanása, az 2020 nyarán megjósolhatatlan.

IRODALOM

- Acemoglu, D.–Johnson, S.–Robinson, J. A. (2004): Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. National Bureau of Economic Research. Working Paper Series. 1–111. o.
- Aidt, T. (2016): Rent Seeking and the Economics of Corruption. *Constitutional Political Economy*. Vol. 27. No. 2. 142–157. o.
- Andersson, S.–Heywood, P. M. (2009): The Politics of Perception: Use and Abuse of Transparency International's Approach to Measuring Corruption. *Political Studies*, Vol. 57. No. 4. 746–767. o.
- Baumol, W. J.–Litan, R. E.–Schramm, C. J. (2007): *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*. Yale University Press. New Haven & London. 313 o.
- Bódis András (2020): Itt a Mészáros-korszak öt évének mérlege: ma négy Simicskát tart el az ország. *Válaszonline.hu*. 2020. június 6. <https://www.valaszonline.hu/2020/06/10/meszaros-szijj-garanci-2019-nyereseg-merleg/>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among Five Approaches* (3rd ed.) SAGE, Thousand Oaks, CA.
- Csaba László (2018): *Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988–2018)*. Éghajlat Könyvkiadó Kft. 257 o.
- Csaba László (2019): Unorthodoxy in Hungary: An Illiberal Success Story?, *Post-Communist Economies*, 1–15. o. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14631377.2019.1641949>.
- ECB, European Central Bank (2016): Is Corruption Efficiency-Enhancing? A Case Study of Nine Central and Eastern European Countries. 1–59. o. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1950.en.pdf>
- Eurobarometer (2020): Special Eurobarometer 502. Corruption. June, 2020. 131. o.
- Gerő Márton–Mikola Bálint (2020): A korrupcióérzékelés két arca: A hétköznapi és az állami szintű korrupció észlelésének legfontosabb meghatározói. Kutatási jelentés. Transparency International Magyarország és Társadalomtudományi Kutatóközpont. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2020/05/Ger%C5%91-Mikola-2020-A-korrupci%C3%B3%C3%A9rz%C3%A9kel%C3%A9s-k%C3%A9t-arca.pdf>
- Györfly Dóra–Martin József Péter (2020): Processes of Authoritarian Decline: Ideological Degeneration, Corruption and Voter Change in Hungary. Publikálás előtti kézirat.
- Hajnal György (2020): Illiberal Challenges to Mainstream Public Management Research: Hungary as an Exemplary Case, *Public Management Review*, (DOI: 10.1080/14719037.2020.1752038).
- Hellman, J. S. (1998): Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions *World Politics*, Vol. 50. No. 2., 203–234 o.
- Hellman, J. S.–Geraint, J.–Kaufmann, D. (2000): 'Seize the State, Seize the Day'. State Capture, Corruption and Influence in Transition. Policy Research Working Paper, WPS2444, September. The World Bank, Washington.
- Huntington, S. P. (1968): *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press. 488. o.
- IMF, International Monetary Fund (2018): The Measurement and Macro-Relevance of Corruption: A Big Data Approach. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/08/31/The-Measurement-and-Macro-Relevance-of-Corruption-A-Big-Data-Approach-46157>.
- Innes, A. (2013): The Political Economy of State Capture in Central Europe. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52. No. 1., 88–104. o.

- Jancsics, Dávid (2019): Corruption as Resource Transfer: An Interdisciplinary Synthesis. *Public Administration Review*, Vol. 79, No. 4., 523–537. o.
- Kaufmann, Daniel – Aart, Kraay Mastruzzi – Massimo (2006): *Measuring Corruption: Myth and Realities*. Working paper. The World Bank, Washington.
<http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corecourse2007/Myths.pdf>
- Körösi András (2019): The Theory and Practice of Plebiscitary Leadership: Weber and the Orbán regime. *East European Politics and Societies and Cultures*, Vol. 33, No. 2., 280–301. o.
- Levitsky, S.–Way, L. (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ligeti Miklós (2016): *Korrupció*. Megjelent: Jakab András–Gajdusчек György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA TK Jogi Tudományi Intézet. 727–757. o.
- Magas István (2018): A fejlettség búvós kockája. *Élet és Irodalom*. LXII. évf. 17. sz. 2018. április 27. <https://www.es.hu/cikk/2018-04-27/magas-istvan/a-fejlettség-buvos-kockaja.html>
- Martin József Péter (2017): Continuity or Disruption? Changing Elites and Emergence of Cronyism after the Great Recession. The Case of Hungary. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 8, No. 3S, 255–281. o.
- Martin József Péter–Ligeti Miklós (2017): Hungary. Megjelent: Bitonti, A.–Harris, Ph. (szerk.): *Lobbying in Europe. Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries*. Palgrave, London. 177–193. o.
- Martin József Péter (2020): Resource Reallocation and Ambiguous Economic Performance in a Captured State – The Case of Hungary. Megjelent: Piroska, Dóra–Rosta, Miklós (szerk.): *Systems, Institutions and Values in East and West. Engaging with János Kornai’s Scholarship*. CEU Press, Budapest – New York. 173–203. o.
- Mauro, P. (1995): Corruption and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 110, No. 3., 681–712. o.
- Mellár Tamás (2015): Szemben az árral. Rendhagyó közgazdaságtani előadások. Akadémiai Kiadó.
- Mellár Tamás (2019): Egy okostojás okoskodása. *Élet és Irodalom*. LXIII. évf., 35. sz.
<https://www.es.hu/cikk/2019-08-30/mellar-tamas/egy-okostojas-okoskodasa.html>
- Méon, P-G.–Sekkat, K. (2005): Does Corruption Grease or Sand the Wheels of Growth? *Public Choice*, Vol. 122, 69–97. o.
https://projects.iq.harvard.edu/gov2126/files/meonsekkat_2006.pdf
- Mihályi Péter–Szelényi Iván (2018): A járadék szerepe a szocialista gazdaságból a tőkés piacgazdaságba való átmenet korában. *Századvég*, 88. évf. 2. szám. 5–35. o.
- North, D. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- OECD (2012): *Issues Paper on Corruption and Economic Growth*. Working Paper. 1–43. o.
<http://www.oecd.org/g20/topics/anti-corruption/Issue-Paper-Corruption-and-EconomicGrowth.pdf>
- Pappas, T. S. (2019): Populists in Power. *Journal of Democracy*, Vol. 30, No. 2., 70–84. o.
- Rizzica, L.–Tonello, M. (2015): Exposure to Media and Corruption Perceptions. Bank of Italy Temi di Discussione (Working Paper) No. 1043. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2757071>.
- Rodrik, D.–Subramanian, A.–Trebbs, F. (2002): *Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development*. Working Paper. National Bureau of Economic Research. 1–46. o. (DOI: <http://dx.doi.org/10.3386/w9305>)
- Rose-Ackerman, S.–Palifka, B.J. (2016): *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rothstein, B. (2011): *The Quality of Government: Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*, Chicago University Press, Chicago.

- Stoyanov, A.–Yalamov, T.–Gerganov, A. (2019): State Capture Assessment Diagnostic. Sofia: Centre for the Study for Democracy. <https://csd.bg/publications/publication/state-capture-assessment-diagnostics/>
- TI Magyarország, Transparency International Magyarország (2008): Korrupciós kockázatok az üzleti szektorban. A Transparency International Nemzeti Integritás Tanulmánya. http://transparency.hu/uploads/docs/NIS_uzleti_elet.pdf
- TI Magyarország, Transparency International Hungary (2011): Corruption Risks in Hungary. National Integrity Study. Budapest – Berlin: Transparency International Hungary. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/05/Corruption-Risks-in-Hungary-2011-National-Integrity-Study-Full-Report.pdf>.
- TI Magyarország, Transparency International Magyarország (2017): Democratic Backsliding and Economic Performance in Hungary. Country Report. Transparency International Hungary, Budapest. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2017/05/democratic_backsliding_country_report.pdf
- TI Magyarország (2020): Korrupció, gazdasági teljesítmény és jogállamiság Magyarországon. A Korrupció Érzékelési Index eredményei 2019-ben. Transparency International Magyarország Alapítvány, Budapest.
- TI Magyarország, Transparency International Magyarország–KFIB, Költségvetési Felelősségi Intézet Budapest (2018): A letelepedési államkötvények szerepe a magyar állam finanszírozásában. Korrupció és közpénzvesztés állami kivitelezésben 2013–2017 között. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2018/12/lmak_tanulmany_final_magyar_lectoralt.pdf
- TI Magyarország, Transparency International–Civitas Intézet (2018): Fekete könyv. Korrupció Magyarországon 2010–2018. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2018/03/Fekete-k%C3%B6nyv.pdf>
- Tóth István György (2017): Turánbánya? Értékválasztások, beidegződések és az illiberalizmusra való fogadókészség Magyarországon. Megjelent: Jakab András–Urbán László (szerk.): Hegyemenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest. 37–51. o.
- Tóth István János (2019): Nyolc ábra egy magyar csodáról. G7.hu. 2019. május 21. <https://g7.hu/kozelet/20190521/nyolc-abra-egy-magyar-csodarol/>
- Tóth István János (2020): A magyar gazdaságtörténet legnagyobb csodája: a Mészáros és Mészáros Kft. 1. és 2. rész. G7.hu. 2020. augusztus 4. és 6. 1. rész: <https://g7.hu/vallalat/20200804/a-magyar-gazdasagtortenet-legnagyobb-csodaja-a-meszaros-es-meszaros-kft-elso-resz/>, 2. rész: <https://g7.hu/vallalat/20200806/a-magyar-gazdasagtortenet-legnagyobb-csodaja-a-meszaros-es-meszaros-kft-masodik-resz/>
- Tóth István János–Hajdu Miklós (2018): A korrupció mérési lehetőségei – lehetséges objektív indikátorok bemutatása egy magyar példa alapján. Magyar Tudomány, 179. évf. 4. sz. 507–528. o.
- Világbank, World Bank (2000): Anticorruption in Transition: Contribution to the Policy Debate. World Bank Publications. 1–133. o. <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/contribution.pdf>
- Williamson, O. (2000): The New Institutional Economics. Taking Stock, Looking Ahead, Journal of Economic Literature. 595–613. o.